

SÖZLÜK TANIMLARINDA EDİM BİLİMSEL BİLGİNİN SUNUMU

Bilge GÖKTER GENÇER*

Özet

Bu çalışmanın kuramsal temelini, sözlük bilimi bağlamında edim bilimi, bir başka deyişle *leksiko-pragmatik* kavramı oluşturmaktadır. *Leksiko-pragmatik* kavramı, Wang'ın (2015) farklı bakış açılarını karşılaştırarak edim bilimsel bilgiyi yeniden tanımladığı çalışmasından hareketle ele alınmıştır. Özellikle, öğrenci sözlükleri üzerinden ele alınan edim bilimsel bilgi, sözlüklerde yer alan anlamsal ve dil bilimsel bilgi türlerine göre daha az ele alınmış ve araştırılmış bir konudur. Çalışmada, öncelikle sözlük bilimsel bir yaklaşımla edim bilimsel bilgi kavramının tanımı ve kapsamı üzerinde durulmuş, daha sonra sözlüklerde yer alan edim bilimsel özellikler ana hatlarıyla belirtilmiştir. Sözlüklerde edim bilimsel bilgi etiketler, kullanım notları, tanımlar ve örnekler vb. olmak üzere farklı sözlük bilimsel araçlarla sunulabilir. Bu araçlardan biri olan tanımlar, bir sözlük birimin anlam bilimsel içeriğinin yanı sıra edim bilimsel bilgisini de taşır.

Çalışmada, sözlük bilimi ve edim bilimi ilişkisi çerçevesinde “edim bilimsel bilgi nedir, sözlüklerde yer alan edim bilimsel özellikler nelerdir, sözlüklerde bu bilgi nasıl sunulur, sözlük kullanıcılarına ne gibi yararlar sağlar?” vb. sorular cevaplanmaya çalışılmış, TDK *Türkçe Sözlük*'ten seçilen madde başları ve *Türkçe Ulusal Derlemi*'nden (TUD) alınan kullanım örnekleri üzerinden sözlük tanımlarında edim bilimsel bilginin nasıl verildiği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, *Türkçe Söz-*

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gokter@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6744-304X.

lük'te kimi maddelerin edim bilimsel bilgiyi verecek biçimde düzenlenmesi ve hazırlanacak bir Türkçe öğrenici sözlüğü için sözlük birimlerin edim bilimsel değerlerinin saptanması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: sözlük bilimi, edim bilimi, edim bilimsel bilgi, tanım, *leksiko-pragmatik*.

PRESENTATION OF PRAGMATIC INFORMATION IN DICTIONARY DEFINITIONS

Abstract

The theoretical basis of this study is pragmatics in the context of lexicography, in other words, the concept of *lexico-pragmatics*. The concept of *lexico-pragmatics* is discussed based on Wang's (2015) study, in which he redefines pragmatic information by comparing different perspectives. In particular, pragmatic information processed in learners' dictionaries is less researched than semantic and grammatical information types in dictionaries. The study first highlighted the definition and scope of pragmatic information with a lexicographic approach and then attempted to outline the pragmatic features in dictionaries. Different lexicographic tools, such as *labels*, *usage notes*, *definitions*, and *examples*, can be used to present pragmatic information in dictionaries. Definitions carry both pragmatic and semantic information about a lexeme.

In the context of the relationship between lexicography and pragmatics, questions such as "what is pragmatic information, what are the pragmatic features in dictionaries, how is pragmatic information presented in dictionaries, what benefits does the dictionary provide to the user" were attempted to be answered. It was investigated how pragmatic information is presented in the microstructure of a monolingual dictionary based on the headwords selected from the TDK *Türkçe Sözlük* and the usage examples from the *Turkish National Corpus* (TUD). As a result, it was found to be a necessity to determine the pragmatic values of the words for a Turkish learners' dictionary to be developed and to arrange some items in the *Türkçe Sözlük* to provide pragmatic information.

Keywords: lexicography, pragmatics, pragmatic information, definition, *lexico-pragmatics*

Giriş

Birbiriyle yakından ilişkili iki alan olan anlam bilimi (*semantics*) ve edim bilimi (*pragmatics*) kavramlarını tanımlamak, aralarında kesin bir ayrım yapmak oldukça zor ve tartışmalı konulardan biridir. İki alan arasındaki ilişki pek çok çalışmada konu edilmiş ve farklı yaklaşımlar üzerinden tartışılmıştır.

Burada iki alan arasındaki ayrımla ilgili tartışmalara değinilmemiştir. Yalnızca, alan yazında yer alan çalışmalardan hareketle anlam bilimi ve edim bilimi ayrımı kısaca özetlenerek ikisinin ortak kavramı olan “anlam” çerçevesinde, sözlüksel anlamın bileşenlerinden biri olan edim bilimsel bilgi türü üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada amaç, sözlük biliminde var olan bilgi türlerine edim bilimsel bilgiyi de ekleyerek sözlük bilimi (*lexicography*) ve edim bilimi ilişkisi bağlamında, sözlüklerde edim bilimsel bilginin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl sunulacağıyla ilgili genel bir çerçeve çizmektir.

Öğrenici sözlükleri (*learners' dictionaries*), sözlük bilimi alanında, son zamanlarda oldukça ilgi gören ve kuramsal çalışmaların sayısının giderek arttığı sözlük türlerinden biridir. Bir dili yabancı dil olarak öğrenenlerin başvurduğu tek dilli ve iki dilli öğrenici sözlükleri, hem sözlüklerin yapısı ve kullanımı hem de dil öğrenimi açısından hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmalarla ele alınmaktadır. Öğrenici sözlükleri üzerine çalışılan konulardan biri de sözlüğün mikro yapısı¹ içinde yer alan edim bilimsel bilgidir. Edim bilimsel bilgi, sözlük bilimi alan yazınında, özellikle yabancı dil öğreniminde iletişimsel başarısızlığın nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle öğrenici sözlüklerinde sözcüğün anlam bilgisinin yanı sıra edim bilimsel bilgisi de verilmelidir. Alan yazında, bu tür sözlüklerde edim bilimsel bilginin nasıl düzenleneceği ve sunulacağı ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalarda edim bilimsel bilginin tanımı, kapsamı ve sözlük biliminin uygulama alanındaki görünümü tartışılmıştır.

Bu çalışmanın konusu; edim biliminin tanımı, kapsamı veya inceleme alanları değildir. Edim bilimi yalnızca sözlük bilimiyle ilişkisi bakımından ve sözlüklerde yer alan bir bilgi türü olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede edim bilimsel bilgi, yalnızca sözcüksel düzeyle sınırlandırılmış, söz dizimi ve söylem düzeyindeki edim bilimsel bilgi çalışmanın sınırları dışında bırakılmıştır. Edim bilimsel bilginin sunulduğu sözlük bilimsel araçlar içinde de yalnızca tanımlarla sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla örnekler, etiketler ya da kullanıcı notları vb. bu çalışma kapsamına alınmamıştır.

Çalışmada, edim bilimsel bilgi tanımlandıktan ve kapsamı açıklandıktan sonra Türkçe tek dilli genel sözlükteki (Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*) tanımlarda edim bilimsel bilginin görünümü tartışılacak, “Edim bilimsel bilgi nedir, sözlüklerde yer alan edim bilimsel özellikler (*pragmatic features*) ya da edim bilimsel görünümle (*pragmatic aspects*) ne kastedilmektedir, edim

¹ Bir sözlüğün mikro veya iç yapısı (*microstructure*), madde başı sözcükle ilgili yazım, söyleniş, dil bilgisi, köken, anlam, kullanım vb. bilgilerin tümünü ifade eder. Buna karşılık makro yani dış yapı (*macrostructure*) ise sözlükte yer alan madde başlarının tümüdür. Madde başında yer alan sözcüklerin seçimi, maddeleştirilmesi ve maddelerin düzeni dış yapıyı oluşturur.

bilimsel bilgiyi sunmak için kullanılan sözlük bilimsel araçlar nelerdir ve sözlük tanımlarında bu bilgi nasıl sunulur?” vb. soruların cevapları aranacaktır.

Yöntem

Çalışmada, sosyokültürel bakış açısıyla verilen “edim bilimsel bilgi” tanımı ve Wang’ın (2015) sözlük bilimiyle edim bilimi birleştirerek ortaya koyduğu “leksiko-pragmatik”² (*lexico-pragmatics*) kavramı temele alınacaktır.

Edim bilimsel bilgi türünü ele aldığımız bu çalışmada, en büyük engel yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen kullanıcıların başvuracağı bir Türkçe tek dilli öğrenici sözlüğünün bulunmamasıdır. Türkçe öğrenen kişiler bunun yerine ana dili konuşucuları için hazırlanan Türkçenin tek dilli genel sözlüğüne başvurmak durumundadır. Ancak Türkçe öğrenenlerin sözlük kullanma becerileri ve tek dilli genel sözlüklerden ne ölçüde yararlandıkları/yararlanabildikleri ayrı bir araştırma konusudur. Yapılan çalışmalar yabancı öğrenicilerin genellikle iki dilli sözlüklerden yararlandığını ve bu konuda Türkçe için bir eksiklik olduğunu belirtmiştir (bk. Özbay ve Melanlıoğlu, 2013; Kardaş, 2016). Bu sebeple çalışmada, (i) sınırlı da olsa yabancı öğrencilerin tek dilli genel bir sözlükten yararlanabileceği, (ii) ana dili konuşucularının da özellikle kodlama işlevini yerine getirmesinde sözcüğün edim bilimsel bilgisinin gerekli olduğu varsayımından hareketle *Türkçe Sözlük* örneklem olarak alınmıştır.

Türkçe Sözlük’ün (11. baskı) genel ağıdaki sürümünü *Güncel Türkçe Sözlük*’ten (GTS) seçilen örnekler, bu kavramlar çerçevesinde değerlendirilecek, sözcüklerin kullanımlarıyla ilgili örnekler *Türkçe Ulusal Derlemi*’nden (TUD) alınacaktır (Aksan vd., 2012). GTS’deki örnekler çok anlamlı ve eş/yakın anlamlı sözlük birimleri temsil etmesi bakımından rastgele yöntemle seçilmiştir.

Anlam Bilimi ve Edim Bilimi

Dil biliminin en karmaşık alanlarından ikisi olan anlam bilimi ve edim bilimi, incelediği konular gereği dil biliminin yanı sıra başta dil felsefesi olmak üzere mantık, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi pek çok farklı disiplin içinde de ele alınmıştır. Dil felsefesinin konu edindiği üç temel alan olan söz dizimi, anlam bilimi ve edim bilimi zamanla dil biliminde de bağımsız birer çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Bor, 2011, s. 9). Bu alanlardan “anlam” kavramı üzerinde birleşen anlam bilimi ve edim bilimi; tanım, kapsam ve konuları bakımından karşılaştırıldığında ayrı alanlar olmalarının yanı sıra, birbiriyle yakından ilişkili ve kimi noktalarda örtüşen alanlardır.

Anlam bilimi, en basit ifadeyle “anlamın incelenmesi”dir. Semantik (İng. *semantics*, Fr. *sémantique*) terimi, dille ilgili çalışmalarda, anlam incelemeleri

² Türkçe karşılığı bulunmadığı için terimin aynı şekilde kullanılması tercih edilmiştir.

için, ilk kez Michel Bréal tarafından kullanılmıştır. Pek çok çalışmada, anlam bilimi dil biliminin bir dalı ve genellikle sözcük biliminin (*lexicology*) bir alt dalı olarak ele alınır. Buna göre anlam bilimi dilin ses, sözcük ve tümce düzeyindeki araştırmalarından ayrı olarak incelenir. Örneğin; Ullmann (1951), sözcüklerin biçim ve yapılarını inceleyen alanı sözcük biçim bilimi, sözcüklerin anlamlarını inceleyen alanı ise sözcük anlam bilimi olarak ikiye ayırır. Palmer'ın *Semantics* (1981) adlı çalışmasında, anlam bilimiyle ilgili olarak ifade ettiği görüşleri, onun anlam biliminin kapsamına edim bilimsel meseleleri de dâhil ettiğini gösterir:

Anlam bilimi, tek bir bütünleşmiş disiplin değildir. Hatta ses bilgisi ya da dil bilgisiyle karşılaştırıldığında açıkça tanımlanmış bir dil bilimi düzeyi değildir. Daha çok dil bilimsel ve dil bilimsel olmayan bağlama, konuşmadaki katılımcılara, onların bilgi ve deneyimlerine, dilin belirli uygun koşulları altındaki farklı görünümle ilgili dilin bir dizi kullanım çalışmasıdır. (s. 154).

Tamba-Mecz, dil bilimcilerin anlam bilimini üç biçimde tasarladıklarını belirtir: Birincisi, “anlamın incelenmesi”dir. Bu yaklaşım, farklı görünümleleriyle ortaya çıkan anlam kavramının tanımları içinde bir karmaşaya yol açabilir. Anlamlamaların, felsefi ve ruh bilimsel türden farklı görünümleleriyle ilgilenmeksizin salt dil bilimsel niteliklerini ele alan bu yaklaşım, anlam bilimini temellendiren tasarıya ters düşer. İkinci yaklaşım, “sözcüklerin anlamının incelenmesi”, bir başka ifadeyle sözlüksel anlam bilimidir. Üçüncü yaklaşım ya da bütünsel anlam bilimi ise “sözcüklerin, tümcelerin ve sözcüklerin anlamının incelenmesi”dir. Dillerin dizge ve kullanımlarına ilişkin her türlü anlam olgularını kapsayıcı bir yaklaşımdır (1997, s. 9-10).

Yukarıda anlam bilimi ve anlamla ilgili olarak verilen tanımlar, sınırları çizilmiş, kesin ve tek bir anlam kavramından söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bazı yaklaşımlarda anlam, sözcüğün gösterdiği kavramla ya da sözcüğün dil dışı dünyada işaret ettiği nesneyle açıklanırken bazılarında anlam sözcüğün ötesinde bağlam ve metin odaklı olarak ele alınmış ya da iletişim ortamındaki kişiler arasındaki davranış biçimleri ve kullanımla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Böylece anlam bilimi içinde farklı inceleme alanları ortaya çıkmıştır. Örneğin; sözcüklerin ve sözcüklerin birbiriyle olan anlam ilişkilerini inceleyen sözcük anlam bilimi (*lexical meaning*), tümcelerin anlamı ve tümceler arası anlam ilişkileri için tümce anlam bilimi (*sentence meaning*) veya bağlamdaki ifadelerin anlamı için sözce anlam bilimi (*utterance meaning*) gibi.

Alan yazında edim biliminin tanımı ve kapsamıyla ilgili bilgiler ise oldukça karmaşık ve tartışmalıdır. Tek bir edim bilimi tanımından söz edilemeyece-

ği gibi edim biliminin neleri kapsadığıyla ilgili araştırmacılar arasında ortak bir görüş de yoktur.³

Anlamla ilişkisi bakımından kimi dil bilimcinin anlam biliminin alt dalı olarak gördüğü edim bilimi, diğer yandan da ses bilimi, biçim bilimi ve söz dizimi ile birlikte dil biliminin bir parçası olarak ele alınır. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar göstermektedir ki kuram, yöntem ve bakış açısı bakımından edim bilimi bağımsız bir alan olarak ele alınmaktadır. Her ne kadar bağımsız bir alan olarak ele alınsa da, edim bilimi dil sisteminin yapısını ve kurallarını kapsayan dil bilgisiyle, sözcük ve tümce anlamının incelenmesini kapsayan anlam bilimiyle sıkı bir ilişki içindedir.

Edim bilimi, genel bir ifadeyle “dil kullanımı çalışması” (*the study of language use*) olarak değerlendirilir ve dilin iletişimsel yönüyle doğrudan ilgilidir. Edim bilimi terimini gösterge biliminden ayırarak ünlü ayırımına söz dizimi ve anlam bilimiyle birlikte edim bilimi de ekleyen Morris (1938), edim bilimini “göstergelerin onları kullananlarla ya da yorumlayanlarla ilişkisi” (*the relation of signs to interpreters*) biçiminde tanımlar. Morris’in tanımından sonra edim bilimi kavramı Carnap (1939), Wittgenstein (1953), Austin (1962), Searle (1969) ve Grice (1975) gibi dil felsefecileri tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Buna göre, edim biliminde iki temel ekol ortaya çıkmıştır: Anglo-Amerikan ve Avrupa (Continental) Okulu. Anglo-Amerikancılar edim bilimi, dilin kullanımına bağlı olarak ya da dil kullanımının bir sonucu olarak sistematik anlam çalışması şeklinde tanımlar. Edim biliminin temel araştırma konuları; sezdirim (*implicature*), önvaryasyon (*presupposition*), söz edimleri (*speech acts*), gösterim (*deixis*) ve gönderimi (*reference*) içerir. Bu anlayış, edim bilimini, her biri nispeten sınırlandırılmış bir araştırma alanına sahip olan ses bilimi, biçim bilimi, söz dizimi ve anlam bilimi gibi dil bilimi kuramı içinde, bir diğer temel birleşen olarak görür. Avrupa okulu ise edim bilimini dil bilimi kuramının ayrı bir ögesi olmaktan çok, dilsel davranışın tüm yönlerine işlevsel (bilişsel, sosyal ve kültürel) bir bakış olarak ele alır. Bu bakış açısı söz dizimi, anlam bilimi vb. herhangi bir disiplinde olabilir. Özetle, Anglo-Amerikan okulu teorik açıdan felsefî, bilişsel ve formal edim biliminin; Kıta Avrupası ise sosyal, kültürler arası ya da diller arası edim biliminin bir parçası olarak birbirini tamamlamaktadır (Huang, 2016, s. 208, 211).

Anlam bilimi ve edim bilimi kavramlarının tanımlanması, aynı zamanda ikisi arasındaki ayrımı gösteren temel özellikleri de ortaya koymaktadır. Bach (1997), anlam bilimi ve edim bilimi ayırımında genel olarak üç temel bilgidен yola çıkıldığını belirtir: 1. Dil bilimsel anlam (*linguistic meaning*)-kullanım (*use*), 2. Doğruluk koşullu anlam (*truth-conditional*)-doğruluk koşullu olma-

³ Kawamura (2003)’te edim biliminin tanımı üzerine farklı görüşler ve tartışmalar bir araya getirilerek değerlendirilmiştir.

yan anlam (*non-truth-conditional*) ve 3. Bağlam bağımsızlığı (*context independence*)-bağlam bağımlılığı (*context dependence*). Basitçe ifade etmek gerekirse edim bilimi, konuşucu ve dinleyici ilişkisi içinde ortaya çıkan anlam, anlam bilimi ise dil kullanıcısından soyutlanmış anlamdır. Dil kullanıcısından soyutlanıp yalnızca gösterge ve göndergelerin analiz edilmesidir. Edim biliminde ise kullanıcının durumuna özgü olarak ortaya çıkan anlamdan söz edilir. Edim bilimi hangi bilgiyle alakalı olursa olsun, bir tümcenin dil özelliklerinin üstünde ve ötesindedir. Dinleyici, konuşucunun söylediğini tanımlamada dil dışı bilgiye (*extralinguistic information*) dayanır. Her hâlükârda, anlam bilimsel bilgi dil bilimsel materyalle, dil bilgisiyle ilişkiliyken edim bilimsel bilgi sadece bu materyali söyleme eylemiyle ilişkili olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle, tümce sınırlarını aşan dilsel yapılar olarak sözce, iletişim koşulları içinde anlam kazanır, iletişim koşulları da söylemi belirler. Bu nedenle konuşucunun alıcıyla ilişkisi de söylemin anlamının oluşmasına katkı sağlar denilebilir (Günay, 2013, s. 33-36). Öyle ki edim biliminin sadece etkileşim sırasındaki kurallar ve konuşucunun amaçlarıyla değil, aynı zamanda karşıdaki kişinin bir sözceyi algılama ve yorumlamasındaki ölçütleri de inceleyen bir alan (Aşkın Balcı, 2017, s. 562, 563) ve edim biliminin ana konusunun “konuşucunun kastettiği anlamın incelenmesi” olarak tanımlanması (Burkhanov, 2003, s. 102) dil kullanımıyla ilişkilidir.

Anlam bilimi ve edim bilimi arasındaki ayırmadan söz ederken tümce anlamı (*sentence meaning*) ve konuşucu anlamı (*speaker meaning*) arasındaki ayırma da değinmek gerekir. Anlam bilimi tümce anlamıyla, edim bilimi konuşucu anlamıyla ilgilenir. Edim biliminde, anlam bilimsel açıdan tümcede görünen anlamın ötesinde bir anlam kastediliyor olabilir. Kısacası, anlamsal bilgi dilsel ifadelerle ilgili, edim bilimsel bilgi ise onları çevreleyen ifadeler ve olgularla ilgilidir (Saeed, 2003, s. 17-18; Bach, 1997, s. 34-36).

Edim bilimi ve anlam bilimi arasındaki ayırımla ilgili bu genel değerlendirmeden sonra, aşağıda sözlük bilimsel açıdan edim bilimi kavramı ve sözlük bilimi alanı içinde edim bilimsel bilgi ele alınacaktır.

Sözlük Bilimi-Edim Bilimi İlişkisi: Edim Bilimsel Bilgi Türü

Sözlük bilimi ve edim bilimi arasındaki ilişkiyi tanımlamada iki alanın birleştiği ortak noktanın *anlam* olduğu, ancak ikisinin anlamı farklı boyutlarıyla ve farklı yaklaşımlarla ele aldığı daha önce ifade edilmişti. Burada sözlük bilimiyle ilişkisi bağlamında edim biliminin kapsamı ve sınırları, sözlükteki bir bilgi türü olarak edim bilimsel bilginin tanımı üzerinde durulacaktır.

Sözlüklerde sunulan sözlük bilimsel bilginin en önemli unsurlarından birini oluşturan edim bilimsel bilgi (*pragmatic information*) türü, sözlük biliminin edim bilimiyle olan ilişkisi içinde ele alınır. Burkhanov da sözlük araştır-

macılığında (*metalexigraphy*) edim bilimi teriminin, öncelikle dil bilimsel araştırmanın (*linguistic inquiry*) bir dalına değil, fakat bu disiplin kapsamında çalışılması gereken dil bilimsel fenomenlere/olaylara (*linguistic phenomena*) işaret ettiğini belirtir (2003, s. 103). Edim bilimi, diğer bilgi türlerine kıyasla sözlük bilimi alanında daha yeni bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkar. Sözlük biliminde edim bilimsel bilgi kavramından ilk kez bahseden araştırmacılar G. Leech ve J. Thomas'tır (1987). Sözlüklerde edim bilimine ilk sistematik yaklaşım ise 1987'de yayımlanan *Collins COBUILD English Language Dictionary* ve *Longman Dictionary of Contemporary English* (2. baskı) ile başlar. COBUILD sözlüğünün 2. baskısında "pragmatics" etiketinin kullanılmasıyla sözlük bilimi alanında edim bilimi kavramı dikkati çeker (Kawamura, 2003).

Edim bilimi, özellikle dil öğrenim sürecinin önemli unsurlarından birini oluşturur. Bir dili öğrenenlerin tüm hatalarının sadece dil bilgisiyle ilgili olmadığı evrensel olarak kabul edilmiştir. Hataların önemli bir bölümü edim bilimsel bilginin yoksunluğundan kaynaklanır. Bir dili öğrenen kişi dil bilimsel bir hata yaptığında iletişim sürebilirken edim bilimsel bir hatada yanlış anlaşılmalara ortaya çıkabilmektedir. Bu tür hatalar "edim bilimsel başarısızlık" (*pragmatics failure*) olarak tanımlanır (Yang, 2007). Dolayısıyla dil kullanıcılarının iletişim sürecini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için edim bilimsel bilgiye ihtiyaç vardır. Bu nedenle sözlük bilimiyle olan ilişkisi bakımından edim bilimsel bilgi, özellikle tek dilli öğrenci sözlükleri için söz konusu edilmektedir. Sözcüğün anlamsal içeriğinin kullanımla ilgili belirli sınırlılıklar taşıması durumunda edim bilimsel bilgi ortaya çıkar. Dolayısıyla anlam bilimsel ve edim bilimsel özellikler tamamen ayrı tutularak ele alınmamalı, birlikte değerlendirilmelidir. Bu sebeple sözlük türü ve hedef kitlenin amaçları göz önüne alındığında öğrenci sözlüklerinde bu bilgi türüne ihtiyaç duyulur ve yer verilmesi de oldukça önemlidir.

Sözlükçüler temelde bir dil sistemindeki sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin anlamıyla ilgilenir. Onların asıl odak noktası sözcüğün anlamıdır. Bu nedenle sözlüklerin temel işlevi sözcüklerin anlamlarını tanımlamak, açıklamak, betimlemektir (Jackson, 2002, s. 86). Sözlükçüler leksikal birimlerin değişmeyen ya da sistematik anlamlarıyla ilgilenir. Diğer yandan, edim bilim sosyokültürel bağlamdaki, kullanımdaki anlamla ilgilenir. Kawamura'ya göre, bu noktada sözlükler "edim bilimsel anlamın sadece en sabit, değişmeyen kısımlarıyla ilgilenmelidir ve ilgilenebilir." (2003, s. 37).

Sözlük bilimiyle ilgili kaynaklarda, edim bilimi terimi farklı bakış açılarından tanımlanmış ve ele alınmıştır. Kawamura (2003), alan yazında edim biliminin tanımlarıyla ilgili olarak genellikle iki yol tercih edildiğini belirtir: (i) Dil kullanıcısı ile bağlantılı olarak tanımlama, (ii) Bağlamla bağlantılı ola-

rak tanımlama. Kawamura çalışmasında bu ikisine dilin işlevi (*the function of language*) ve uygunluk (*appropriateness*) kavramlarını da ekleyerek edim biliminin tanımı için dört anahtar kavram olduğundan bahseder. Öncelikle dilin işlevi açısından edim bilimi “insanların dili kullanarak ne yaptığına ve dilin nasıl işlediğine odaklanarak” açıklanır. Bu yaklaşım, dili biçimsel yapısının dışında açıklamaya izin verse de dile işlevsel açıdan yaklaşan diğer dil bilimi düzeyleri arasında ayırım yapmayı mümkün kılmaz. Edim biliminin dil kullanıcısı açısından tanımlanmasında, “konuşucu ve dinleyici ile dil arasındaki ilişkiye” odaklanılır. Tanım, konuşucunun niyeti gibi edim biliminin bazı bileşenlerini ortaya koysa da bu yaklaşım dil kullanıcısı kavramının genişliği bakımından eleştirilir. Bir diğer kavram olan bağlam açısından ise edim bilimi “bağlam içindeki anlamla” sınırlandırılarak tanımlanır ki bu, aynı zamanda anlam bilimiyle arasındaki farkı da ortaya koyar. Ancak bu yaklaşım, bağlamın ne olduğu ve sınırlarıyla ilgili net bir fikir gerektirmektedir. Son olarak, edim biliminin tanımlanmasında uygunluk kavramı açısından “dil belirlenmiş bir bağlamda uygunluğuna” odaklanılarak kullanımının araştırılması söz konusudur. Bu yaklaşım, iletişim sırasında ortaya çıkabilecek çeşitli faktörleri hesaba katması bakımından yararlı olmakla birlikte edim biliminin dilin fiili kullanımıyla ilgili olduğu görüşüne aykırı olarak yalnızca dilin uygun kullanımına odaklanılması nedeniyle tartışmaya açıktır (2003, s. 12-15). Kawamura’nın söz konusu çalışmasında, edim biliminin tanımıyla ilgili çeşitlilikten ve üzerinde uzlaşılmış bir tanımla olmamakla birlikte dil öğrenimi ve sözlükçülük bakımından önemine vurgu yapılır.

Apresyan’a göre, sözlük bilimindeki edim bilimsel özellikler, “dil sisteminin birimleri olarak dilsel işaretlerle kodlanan mesaja, gerçeğe ve/veya muhabata karşı konuşmacının tutumunun temsili”yle ilgilidir (Apresyan’dan aktaran Burkhanov, 2003, s. 103). Apresyan’ın dil kullanıcısına odaklanan edim bilimi yaklaşımı, iletişimsel bir bakış açısı sunarken kimi sözlük bilimciler ise bağlamsal açıdan bir çerçeve çizmeye çalışır.

Zgusta (1988), edim biliminin ana bileşenlerini “söz eylemler ve edimsözler, bağlama göre anlamı değişen sözcükler –ben, sen, bu, şu, şimdi, yarın, dün vb. (*deixis*), ön varsayımlar, metin bütünlüğü, artgönderim (*anaphoric*), öngönderim (*cataphoric*) vd.” biçiminde açıkladıktan sonra durumsal bağlam ve kültüre yerleşmiş özellikleri edim bilimine ait veya ona yakın olarak nitelendirir. Ayrıca dil dışı gerçeklik ve konuşucu-dinleyici ilişkisiyle ilgili olan benzer çalışma alanlarının da genellikle edim bilimsel karakter olarak kabul edildiğini belirtir.

Zgusta sözlükler bağlamında ise edim biliminin üç görünümünden bahseder: sözlüklerdeki kültürel ortam, iki dilli sözlüklerdeki eşdeğerlik ve tek dilli sözlüklerdeki tanımlar (1988, s. 245). Buna göre, Zgusta’nın çalışmasında

bahsettiği edim bilimi sözlüklerde kültüre özgü sözcükler ile ırkçı, dinî, cinsiyetçi hakaret içeren sözcüklere yer verilip verilmemesi, iki dilli sözlüklerde sözcüklerin edim bilimsel açıdan da eş değer sayılıp sayılmaması, tanımlarda kullanılan dil ve ifadenin gösterimsel (deictic) sözcükler, ön varsayımlar ya da cinsiyetçi ifadeler taşıyıp taşıymaması anlamında ele alınmıştır. Dolayısıyla edim bilimi aynı zamanda sözlüğün üst-dilinde (*meta-language*) ortaya çıkan dilsel unsurlar olarak da değerlendirilmiştir. Zgusta'nın iki dilli sözlüklerdeki edim bilimsel özelliklerle kastettiği durum, örneğin kültürel farklılıklar sebebiyle sözcükler arasında tam bir eşitliğin bulunmayışı, sosyokültürel bakış açısıyla ele alınan edim bilimsel bilgi tanımıyla örtüşmektedir.

Svensen'a göre, sözlüklerdeki edim bilimsel bilgi “sözcüklerin kullanımlarında yer alan dilsel olmayan gerçekleri” verir ve “sözcüklerin dilin farklı boyutlarındaki oluşumu ve birleşimleriyle” ilgilidir. (1993, s. 4, 6). Svensen, bir sözlüğün içeriğinde yer alan bilgi türleri arasında sözünü ettiği edim bilimsel bilginin farklı yollarla (örnekler, açıklamalar, yorumlar vb.) ve farklı düzeylerde (sözcük, öbek, tümce vb.) sunulabileceğini belirtir (2009, s. 5-8).

Nuccorini (1993) ise terimi, sosyokültürel bakış açısıyla “ortak olarak paylaşılan, kültüre özgü, sosyal sözleşmeler ve dilsel varsayımlar” ile sınırlandırır. Hartmann ve James (2002), daha geniş bir tanımlamayla edim bilimsel bilgiyi “konuşmanın sosyokültürel kuralları üzerindeki bilgi” olarak ifade eder. Yang (2007) ise kavramı anlam odaklı olarak ele alır ve edim bilimsel anlamın sözlüksel anlamla birleştirilmesi veya ortaklığı biçiminde açıklar. Yang'ın edim bilimsel bilgi kavramında, sözcük düzeyiyle sınırlandırılmayan geleneksel sezdirim, varsayım, konuşmaya dayalı çıkarımlar vb. yer alır. Edim bilimsel anlam ile sözlüksel anlam birleşirken sözcük, söz dizimi ve söylem düzeyinde olmak üzere üç edim bilimsel bilgi düzeyi ortaya çıkar.

Atkins ve Rundell ise edim bilimini sözcüğün anlamının ötesinde dil dışı bilgi (*extralinguistic information*) olarak tanımlar. Buna göre, edim bilimi konuşucunun duygu, tutum ve davranışını ifade eden bir bilgi türüdür. Dil dışı bilgi, edim bilimiyle birlikte cinsiyetçilik, etnik ya da ırkçı tutum, yaş, engellilik gibi konularda duyarlılık ve aynı zamanda kültürel farklılık gibi unsurları da kapsar (2008, s. 422-427).

Sözlük biliminde edim bilimsel bilgiyle örtüşen bir başka kavram “kullanım”dır (*usage*). Kimi dil bilimciler ve sözlük bilimciler sözcüğün edim bilimsel özelliklerini kullanım bilgisi (*usage information*) ile açıklar. Allen kullanımı; “dil öğelerinin anlam üretmek için alışıldığı gibi kullanılma biçimi” olarak tanımlar ve kullanımın “aksan, telaffuz, yazım, sözcükler ve deyimleri de içine aldığı” belirtir. Ayrıca sözlük bilimi teorisi ve uygulamasında kullanım, leksikal birimlere uygulanabilen belirli dil bilimsel formlarda sözcüğün

kullanımına ilişkin kısıtlamalar, türetimle ilgili özellikler ve aynı zamanda leksikal birimlerin bağlamsal davranışını belirleyen sözcüksel-anlamsal özellikler ve eş dizimlilik gibi söz dizimsel yapılara da gönderimde bulunur (Allen'den aktaran Burkhanov, 2003, s. 104-105).

Landau da edim bilimsel bilgiyi kullanım kavramıyla açıklar. Kullanımın a) yazı ya da konuşma dilinin her kullanımı ya da bütün kullanımları, b) dilin standart kullanımlarının çalışması, c) coğrafi, sosyal veya zamansal kullanıma ilişkin herhangi bir sınırlama çalışması anlamına gelebileceğini belirtir. Bu tür sözlük bilimsel bilginin yalnızca özel notlar ya da kullanım etiketleriyle değil, aynı zamanda tanımlar içindeki özellikler yoluyla da sunulabileceğini söyler. Landau için edim bilimsel bilgi; dil kullanıcılarının yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, ilişkileri vb. bağlamsal faktörlerden bazılarını kapsar, ancak bunlarla sınırlı değildir. Kavramı tabu, cinsel ve müstehcen kullanım, argo, hakaret, üslup, teknik ya da özel terminoloji gibi diğer faktörleri kapsayan kullanımlarla genişletir (2001, s. 217-272).

Edim bilimsel bilgiyi yalnızca kullanımla açıklamak ve eş tutmak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu tür bir yaklaşım edim biliminin çalışma alanına giren sosyokültürel özellikleri dışarıda bırakır. Ayrıca kullanım bilgisinde, sözlük birimlerin anlam bilimsel özelliklerinin dışında sadece etiketleme ile bilgi vermek mümkündür. Ancak sözlük bilimdeki edim bilimsel özellikler kullanımla bahsedilenden daha fazla ve ayrıntılıdır. Sözlük birimlerin sözlükte verilen anlamsal içeriklerinin yanı sıra konuşucunun iletişimsel olarak amaçladığı diğer anlamsal bileşenleri de kapsar. Dolayısıyla edim bilimsel bilgi, sözcük anlamının bileşenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Leksiko-Pragmatik Kavramı

Sözlük bilimi ve edim bilimi ilişkisini ele alan çalışmalardan biri Anmin Wang'a aittir. Wang (2015) çalışmasında, öncelikle edim bilimsel bilgi kavramı üzerinde durmuş ve edim biliminin farklı açılardan tartışılabileceğini belirtmiştir. Yukarıda da söz edildiği gibi, edim bilimsel bilgi iletişimsel, bağlamsal, sosyokültürel ve edim bilimsel açılardan tanımlanmış ve incelenmiş bir kavramdır.⁴ Bu tanımlara göre edim bilimi konuşucunun tutumu, konuşucu-dinleyici ilişkisi, kibarlık-resmîyet, yaş, cinsiyet, meslek, kültürel özellikler vb. pek çok farklı bileşeni kapsayabilir. Ancak Wang'ın da dikkat çektiği gibi edim biliminin nasıl tanımlandığından ziyade sözlüklerin edim biliminin bütün türleriyle ilgili bilgi sunup sunamayacağı ya da bu bilgiyi ne ölçüde sunacağı önemlidir. Bu nedenle her şeyden önce sözlüklerde edim bilimsel bilgi türüyle ne kastedildiğini tanımlamak gerekir. Wang, bu bilgi türünü tanımlamak için edim bilimi ve sözlük biliminin eşit statüde iki alan olarak

⁴ Edim bilimsel bilgi ile ilgili farklı tanımlar için bk. (Wang, 2015).

değerlendirilmemesi, edim biliminin sözlük bilimiyle sınırlandırılması gerektiğini belirterek çalışmada “leksiko-pragmatik” (*lexico-pragmatics*) kavramını ortaya atmıştır. Wang’a göre sözlük bilimi ve edim bilimi arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamada iki alanın birleştiği bir noktaya ihtiyaç vardır. Bu nokta, anlamdır. İkisi de anlamla ilgilenmekle birlikte bunu farklı yollarla gerçekleştirir. Leksiko-pragmatik, sözlüklerin çeşitli yapısal düzeylerinde, uygun sözlük bilimsel anlamlar aracılığıyla dil bilimsel dizgeler tarafından taşınan geleneksel konuşucu anlamıyla (*speaker meaning*) ilgilenen bir sözlük bilimsel çalışma alanıdır. Wang, leksiko-pragmatik anlamın tanımlanmasında üç temel ölçütün bulunduğundan söz eder (2015, s. 208-209):

- i. Sosyokültürel bağlamda gelenekselleşmiş (*conventionalized*) olmalıdır.
- ii. Dil sisteminin parçası olarak dilsel dizgeler tarafından aktarılmış, değişmez (*stabilized*) olmalıdır.
- iii. Konuşucunun tutum ve duygularını içeren, konuşucu anlamını (*speaker meaning*) içermelidir.⁵

Bu çalışmada, edim bilimsel bilgiyle ilgili farklı bakış açılarıyla ortaya konulan tanımlar ve son olarak sözlük bilimiyle ilişkisi bağlamında Wang’ın sözünü ettiği “leksiko-pragmatik” kavramından hareketle edim bilimsel anlamın bileşenleri şu şekilde belirlenmiştir: konuşucu-dinleyici arasındaki ilişki, konuşucunun tutumu ve niyeti, dil içi bağlam⁶, dil dışı özellikler, iletişimsel değer taşıma, çağrışımsal ve duygusal anlam, dilsel varsayımlar, kültüre özgülük, sosyal sözleşmeler vb.

Sözlükte Edim Bilimsel Bilginin Sunulması: Tanımlar

Sözlükçüler için önemli olan edim bilimsel bilginin hangi yöntemle ve hangi durumda aktarılacağına bilinmesidir. Sözlükçünün edim bilimsel bilginin sunulması bakımından karar vermesini güçleştiren bu tür durumlar için, Atkins ve Rundell, iki ölçütün uygulanabileceğini belirtir: Birincisi; yüzeysel anlam ile içerikteki anlamın çelişmesidir. Sözlük birimlerin taşıdığı anlam bilimsel içerik her zaman hedeflenen mesajı vermeyebilir, dolayısıyla bu durumda daha fazla açıklama yapmak gerekir. İkinci ölçüt ise sözlük tarafından yalnızca belirli bağlamlarda değil, ancak dil kullanıcıları tarafından düzenli olarak yinelenen ifadelerin edim bilimsel özelliklerinin özel bir biçimde sunulmaya uygun olmasıdır (2008, s. 424-425). Ancak bu ölçütlerin uygulanması için de edim bilimsel bilginin hangi bakış açısıyla ve nasıl tanımlandığı önemlidir. Bir sözlük birimin taşıdığı “edim bilimsel özellikler” ya da “edim

⁵ Wang, sözlük bilimi ve edim bilimi arasındaki ilişkiyi bir şemayla göstermiştir (bk. şekil 1).

⁶ Wang’ın leksiko-pragmatik kavramı içinde dil dışı bağlam dışarıda bırakılmıştır.

bilimsel anlam”la kastedilenin ne olduğu bilinmeden ve sınırları çizilmeden hangi sözlük bilimsel aracın kullanılacağına karar verilemez.

Edim bilimsel bilginin araştırmacılar tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanması, sözlük bilimsel uygulamada bu bilginin sunulmasında birden fazla aracın kullanımını ortaya çıkarmıştır. Yang (2007), sözcük, söz dizimi ve söylem düzeyi olmak üzere üç tür edim bilimsel bilgidir söz eder. Ona göre, tümce ve söylem düzeyindeki edim bilimsel bilginin madde başlarında ele alınma olasılığı daha düşüktür ve özel olarak verilmelidir. Yang, edim bilimsel bilginin sözlüğün dış veya iç yapısı içinde bulunabileceğini belirtir.

Burkhanov da edim bilimsel bilginin sözlüksel sunumunun bir sözlüğün özel bir bölümüyle sınırlandırılmayacağını, bu bilginin sözlük maddesinin herhangi bir bölümünde bulunabileceğini belirtir: etiketler (*labels*), kullanım notları (*usage notes*), tanımlar (*definitions*) ve örnekler (*examples*) vb. Bu nedenle, temelde edim bilimle ilgili sözlük bilimsel bilgi, referans çalışmasının her yerine yayılabilir (2003, s. 104). Sözlüklerde edim bilimsel bilgi açık veya örtük olarak verilebilir. Örneğin tanımlar ve örneklerle bu bilgi örtük olarak sunulur. Çünkü asıl işlevleri edim bilimsel bilgi sunmak değildir.

Sözlükte edim bilimsel bilginin verilmesinde bazen basit bir kullanım etiketi yeterli olurken bazen tanım içerisinde ek bir bilgi olarak dil dışı ifadelere yer verildiği görülür. Örneğin; kullanım etiketi olarak “aşağılayıcı, kaba, gülünç vb.” ifadelerin kullanılması veya kavramsal içeriği veren tanımdan sonra kavramın konuşucular tarafından nasıl algılandığına dair ek bir bilgi verilmesi gibi.

Kısaca ifade etmek gerekirse sözlüklerde edim bilimsel bilgi daha çok “tanım, örnekleme ve kullanım etiketleri” ile sunulmaktadır. Bu çalışmanın sınırları içinde edim bilimsel bilginin sunulması, aşağıda yalnızca tanımlar bakımından ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Tanımlar, sözlüklerde anlam bilgisinin verildiği alanlardır. Basitçe, bir sözlük birimin anlamıyla ilgili bilgi veren tanımlar, sözcüğün anlam sınırlarını vermekle birlikte kullanıcıya başka bilgiler de sunmaktadır. Atkins ve Rundell, anlam bilimsel içerik kadar konuşucunun hissettiklerini yansıtan leksikal birimlerin de sözlükçülük açısından önem taşıdığını belirterek sözcüğün kullanım alanına çıktığında bazı edim bilimsel mesajları da içerdiğini söyler. Tanımda yer alan bu dil dışı bilgi, sözcüğün anlamsal içeriğinden kazanılamayan bilgiyi taşır (2008, s. 422).

Tanım aracılığıyla edim bilimsel bilginin sunulması, özellikle tipikleştirme (*typifying*) yöntemiyle yapılan tanımlarda (bk. Jackson, 2002) söz konusudur. Bir kavramın tipik özelliğine vurgu yapılarak tanımlanmasına dayanan bu yöntemle aynı zamanda sözcüğün kullanımı ve dil dışı özellikleri verile-

bilir. Atkins ve Rundell da dil dışı bilginin unsurlarından biri olan edim bilimin, tanımların içine yerleştirilmiş olarak bulunabileceğini belirterek İngilizce *do-gooder* örneğini verir. Madde başı sözcüğün anlamının ardından *esp.* “özellikle” kısaltmasıyla “gerçekçi olmayan ya da kötü niyetli olarak kabul edilen kimse” açıklaması yapılmış, tanımda yer alan “yardım etme” eyleminin aslında gerçekçi ve iyi niyetli olmadığı belirtilmiştir. Böylece tanım ifadesinin ilk kısmı sözcüğün temel anlamını verirken devamında sözcüğün edim bilimsel açıdan taşıdığı bilgi, yani sözcüğün nasıl ve hangi durumda kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Bu bilgi, sözlük kullanıcısının sözcüğü daha doğru biçimde anlamlandırmasına yardımcı olacaktır:

do-gooder: A person who actively tries to help other people, *esp.* one regarded as unrealistic or officious (aktaran Atkins ve Rundell, 2008, s. 423).

Ayrıca bir sözcüğün edim bilimsel mesajını iletmek için tanımlarda *pragmatic force gloss* olarak adlandırılan kalıp ifadelerden yararlanılabilir. Bu ifadeler, tipik olarak “.....için kullanılır”, “.....durumunda kullanılır” gibi kalıp sözlerle standart tanımın sonuna ya da tanımın içine eklenir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 423-424).

Aşağıda *Türkçe Sözlük*'ten alınan *hınzır* sözcüğünün ikinci anlamı için verilen tanımda “...için söylenen söz” ve “şaka yollu” ifadeleri aynı zamanda edim bilimsel bir mesaj taşır:

hınzır:2. Genellikle hoşça giden bir davranış veya durum için şaka yollu söylenen bir söz.

İngilizcenin COBUILD sözlüğünde konuşucunun tutumu, belirsizlik ve nezaket gibi edim bilimle ilgili özellikleri yansıtmak için “If you say...” biçiminde başlayan uzun sözcük tanımları yapılır. Türkçe sözlüklerde yer almayan bu tür “tam tümce” (*full-sentence*) tanımları, genellikle farklı kültürden sözlük kullanıcılarının, hedef dildeki sözcüğün sosyokültürel bağlam içindeki tam ve doğru kullanımını öğrenmelerinde önemli rol oynar. Çünkü bu tanımlarda yalnızca anlamın betimlenmesi değil, aynı zamanda edim bilimsel olarak bir değerlendirmede bulunulması söz konusudur. Bu nedenle özellikle öğrenici sözlüklerinde farklı kültürden kişilere yabancı gelen kavramları açıklamada “aşırı” gibi görünen açıklamalara rastlamak mümkündür. Aşağıda verilen *bourgeois* sözcüğünün tanımı, ana dili konuşucularının bu sözcüğü nasıl, hangi bağlamda kullandıklarını da yansıtır:

bourgeois: adj *showing disapproval* typical of middle-class people and their attitudes. This word often shows that you dislike people like this, especially because you think they are too interested in money and possessions and in being socially respected (aktaran Atkins ve Rundell, 2008, s. 424).

Aynı sözlük birimin *Türkçe Sözlük*'teki tanımına bakıldığında ise sözcükle ilgili İngilizce sözlüktekine benzer bir bilginin yer almadığı ancak Türkçede sözcüğün kullanım örneklerine bakıldığında genellikle konuşucunun “olumsuz, alaycı” tutumunu içerdiği dikkati çeker:

(1) “...sadece şikâyet etmekte, burjuva bir tepeden bakmacılık, hatta ikiyüzlülük yok mu?”

(2) İkincisi bu, temelde burjuva deyip dudak bükecek bir şey değil.

(3) Sanki yaşadıklarım burjuva pislikleri imiş, çok doğalmış, layıkmışım, bundan başkası olamazmış gibi konuyu kapattın, dinlemedin.

(4) Sabahattin Ali’de dikkat çeken bir unsur da, Anadolu kasabalarına köyü bilmeyen ve şaşırın bir şehirli, bilmiş bir aydın ya da bir burjuva edasıyla değil; içlerinden biri gibi yaklaşmasıdır.

Tartışma

Aşağıda *Türkçe Sözlük*'ten alınan örnekler üzerinden edim bilimsel bilgi türünün tanım yoluyla ne ölçüde verildiği tartışılacak, tanımlarda yer alan anlamsal içerik Wang’ın *leksiko-pragmatik* kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir:

1. *güruh*

GTS’de “*eskimiş* Değersiz, aşağı görülen, küçümsenen topluluk, derinti, sürü: *Bu artist güruhu balolardan hoşlanmazlar.*” biçiminde tanımlanmıştır.

(5) Cuma namazından çıkan bir güruh heykele karşı saldırıya geçti, önce sopalar ve kazmalarla... Sonra da vinçle...

(6) Böylesi bir yabancılaşma kültürü yaratan barlara sevdalıyız. Güruh hâlinde Cuma-Cumartesi akşamlarımızı oralarda geçiştiriyoruz.

(7) Lunaparktan arkadaşı Tanju, çevresine, az önce kadın mantolu adamın etrafını saran gruba benzeyen bir güruh toplamış maymunluk yapmaktadır.

Güruh sözlük birimi “topluluk” kavram alanı içinde, bu kavramı gösteren diğer sözcüklerden “değersiz, aşağı görülen, küçümsenen” sıfatlarıyla ayrılarak tanımlanmıştır. Topluluk anlamını taşıyan grup, birlik, cemiyet vb. sözcüklerle karşılaştırıldığında, verilen anlam ayırıcı özellikler aynı zamanda sözcüğün kullanımıyla ilgili bilgiyi de ihtiva etmektedir. (5), (6) ve (7)’deki kullanım örneklerinde *güruh* sözcüğü bağlam içinde olumsuz, hoş karşılanmayacak eylemlerle (*saldır-*, *maymunluk et-*) birlikte ve konuşucunun eleştirel tutumunu yansıtacak biçimde karşımıza çıkmaktadır. Sözlük bilimsel açıdan değerlendirildiğinde sözcüğün göndergesel anlamı (*literal meaning*) ile edim bilimsel anlamı tanımda bir arada verilmiştir denilebilir. Burada *güruh* sözlük biriminin konuşucu anlamıyla ortaya çıkan edim bilimsel bir mesaj taşımadığı

ancak yakın anlamlısı olan diğer sözcüklere kıyasla (topluluk, grup vb.) sınırlı bir bağlamda kullanılması ve olumsuz çağrışımı dolayısıyla göndergesel anlamı içinde edim bilimsel bir bilginin de bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

2. *gebermek*

GTS’de “*argo* Sevilmeyen bir kişi ölmek” biçiminde tanımlanmıştır.

(8) Genç kız içinden, “Geber inşallah!” diye geçiriyor.

(9) Askerlerin başında kötü bir albay var, neden kötü bilmiyoruz, anlam-sızca kötü, gebermek bilmeyen kahramanlardan.

(10) “Ölmek için erken bir saat” diye mırıldandı. “Herkes işinin, gücünün başındayken ben sefil bir sıçan gibi tek başıma gebermek üzereyim.”

Türkçede “ölmek” kavram alanını gösteren fiillerden biri olan *gebermek* sözlük birimi “sevilmeyen, istenmeyen bir kişi” için “ölmek” anlamını karşılamaktadır. Tanımda yer alan “sevilmeyen bir kişi” ifadesi, sözcüğün anlamsal içeriğiyle birlikte edim bilimsel bilgisini de taşımaktadır. Tanımdan sözcüğün hangi bağlamlarda kullanıldığını ve dil kullanıcısının sözcceleme anında niyeti ve tutumunu (sözcileyenin pozisyonu) görmek mümkündür. Tanım dışında *gebermek* maddesinde verilen *argo* kullanım etiketi de edim bilimsel bilgi sunan bir diğer araçtır.

3. *efendi*

Efendi sözlük birimi GTS’de birden fazla anlamıyla tanımlanmıştır. Unvan ve seslenme sözü olarak kullanılan anlamları karşılaştırıldığında aralarında edim bilimsel bakımdan da farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Aşağıda *efendi* sözlük biriminin verilen dört farklı anlamı derlemeden seçilen örnek tümcelerden hareketle edim bilimsel açıdan karşılaştırılmıştır:

“1. *isim* Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan: “*Yeni ev, Rüstem Efendi’ye kiraya verildi.*” 4. *ünlem* (efe’ndi) Hizmetlilere seslenilirken kullanılan bir söz. 5. *ünlem* (efe’ndi) Erkekler için kullanılan bir seslenme sözü: “*Efendi! Allah’ın emriyle kızını bana ver.*” 7. *isim, eskimiş* Eğitim görmüş kişiler için özel adlardan sonra kullanılan unvan.”

(11) Aynı zamanda tedris dahi asrımızın icap ettirdiği şekilde ıslah edilirse o zaman Abdürrahim Efendi gibi kadılarımız ve Kâtip Çelebi gibi müderrislerimizin yetiştireceklerine şüphe yoktur.

(12) Görevliler, ıslak bezle piyanoların tuşlarını tangur tungur sesler çıkartarak silerken biz oradaki çay ocağının önünde toplanırdık. “Profesör” denen Hüseyin Efendi başta olmak üzere, bütün odacılarla dosttuk.

(13) Diyarbakır'dan süvari Teğmeni Halil Efendi kumandasında on beş kişilik bir süvari müfrezesi gönderilmişti.

(14) Annesi Gülay'a üzüntüden felç gelmiş, babası Hüseyin Efendi de kalp krizi geçirip ölmüştü.

(15) “Ne on bin lirası efendi, kendine gel, bu para benim, yahu iyilik yapmaya da gelmiyor” der çeker yanından gider, adama değil, giden on binliğe bakar kalırsın...

(16) Aman beki efendi, dikkat et! Çok azgın bir ayı bu!

(11) ve (13)'te *efendi* sözcüğü sözlükte 7. anlamdaki tanıma uygun olarak kullanılmıştır. Tanımda yer alan “Eğitim görmüş kişiler için...” ifadesi sözcükle ilgili edim bilimsel bir mesaj içermektedir. Aynı zamanda, verilen “eskimiş” etiketi de sözcüğün kullanımına dair bilgi içeren bir diğer sözlük bilimsel araçtır. Tanım ve kullanım etiketi, sözcüğün “erkekler için kullanılan bir unvan ya da seslenme sözü” biçiminde verilen göndergesel anlamının yanı sıra hangi bağlamlarda ve durumlarda kullanıldığıyla ilgili edim bilimsel bilgi sunmaktadır. (12) ve (14)'teki *efendi* örnekleri ise ilk anlamla ilişkilendirilebilir. Her iki örnekte de *efendi* sözcüğü, “bey” sözcüğü gibi bir unvan olarak kullanılmıştır. Ancak tanımda geçen “ikinci derecede bir unvan” ifadesi sözcüğün kullanımıyla ilgili yeterince açık ve belirli bir bilgi sunmamaktadır. Dolayısıyla buradaki “ikinci derecede” ifadesinin örtük olarak bir edim bilimsel bilgi taşıdığı söylenebilir. Çünkü örneklerde “efendi” yerine “Hüseyin Bey” biçiminde de bir kullanım söz konusu olabileceksen sözceleyen özelliklerle *efendi* sözcüğünü tercih etmiştir. Bu tercihte dil kullanıcısının önceki bilgilerinin; meslek, eğitim, sosyal statü, yaş vb. dil dışı özelliklerin etkili olduğu açıktır. (15) ve (16)'daki örneklerde ise *efendi* sözcüğü bir seslenme sözü olarak kullanılmıştır. Ancak iki kullanım arasındaki fark 4. tanımda “Hizmetlilere seslenilirken kullanılan...” biçiminde ifade edilen edim bilimsel bilgiyle ortaya çıkmıştır.

(17) Sen misin Cem Efendi öyle zart zurt eden, buyrun bakalım, böyle yaparlar işle!

(18) Yönetici efendi hani bize söz vermiştin bize dokunmazlarsa çatıyı kullandırtmayacağız diye.

(19) Demek öyle İlyas Efendi, demek bir şey arıyorsunuz. Ne oldu hayatınızın aşkına? Hani gazetede gördüğünüzden beri deliler gibi seviyordunuz?

Efendi sözlük birimi GTS'de verilen anlamlarının yanı sıra yukarıdaki örneklerde edim bilimsel anlam bakımından sözlükte tanımlanmamış kullanımlara da sahiptir. (17), (18) ve (19)'da *efendi* sözcüğü yalnızca özel adlardan

sonra gelen bir unvan ve seslenme sözü olarak değil, sözceleyenin iğneleyici ve alaycı tutumunu yansıtan edim bilimsel bir bilgiyi de taşımaktadır.

4. *tımarhane*

GTS’de *tımarhane* sözlük birimi “Akıl hastanesi: *Hapishane yarı tımarhane*dir, hiç şaşmayın.” biçiminde tanımlanmıştır.

(20) Eğitimci İsmail’in şaka yaptığını sandılar. Şaka olmadığını anlayan birkaç kişi: Okul mu açıyoruz, yoksa tımarhane mi?! diye, bağırıyorlardı.

(21) Hadi ulan hıyar! Senden de deli mi olur! Tımarhane bile yatmadınız be! Yatmadınız, dediği, ilçede Tufan dışında sayısı altıyı bulan delilerin hepsi.

(22) “Unuttular beni”, dedi. “Herkes unuttu. Bu tımarhane köşesinde kim-sesiz, kimliksiz kaldım.” diyor.

(23) Pazartesi makası alıyorum elime haberiniz olsun. Tımarhane kaçın-ları gibi kırkarım saçlarınızı haberiniz olsun.

Yukarıda verilen örneklerde gerçekte ruh sağlığı bozuk birinin tedavi gördüğü bir akıl hastanesinden söz edilmemektedir. “Akıl hastanesi” kullanımından farklı olarak bu sözcük, genellikle, içinde bulunulan yer ya da duruma karşı beğenilmeyen, istenmeyen veya hoş gitmeyen bir yer/durum vurgusu yaparak, içinde bulunan kişileri de akıl sağlığı yerinde olmayan kişilere benzeterek sözceleyenin bakış açısını yansıtmaktadır. (20), (22) ve (23)’teki örnek tümcelerde *tımarhane* sözcüğü bu bakış açısını vermektedir. (21)’de ise yine konuşucunun “akıl hastanesi” yerine “tımarhane” sözcüğünü kullanması muhatapla olan ilişkisi ve sözcenin üretildiği koşullarla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla madde başı sözcüğün konuşucu anlamıyla ortaya çıkan edim bilimsel özelliği sözlük birimin leksiko-pragmatik anlamı olarak nitelendirilebilir.

5. *deli*

GTS’de “Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun: “*Gören bizi sanır deli / Ushudan yeğdir delimiz*” biçiminde tanımlanmıştır. Tanım, *deli* sözlük biriminin göndergesel anlamını içerirken sözcüğün edim bilimsel özellikleri hakkında bilgi vermez. Aşağıda *deli* sözcüğünün kullanım örneklerine bakıldığında tanımda verilen anlamsal içerikten daha geniş bir anlam alanına sahip olduğu görülür:

(24) Alttakiler ise bir şey görmedikleri için bu adam deli derler. Şimdi ben araba geldiğini o adama ispat edemem ki.

(25) Delî dedi bir öğrenci çocuk benim için... Doğru! Delîyim ben. Tımarhaneden kaçtım.

(26) Çocuklar peşime takıldı Kenan... Herhâlde deli zannettiler beni...
Yahu, bir âlem şu çocuk kısmı...

(27) Nedense “Deli kadın” sözü kaçtı ağzından. “Bosnalılar Yalısı’nın bahçe kapısının önünde deli bir kadın...”

İletişimsel açıdan konuşucunun aktarmak istediği bilgi gerçek anlamda “aklı dengesi bozulmuş kişi” bilgisi değildir. Örneklerden sözcüğün bağlam içinde şaka, alay, sevgi ya da hakaret vb. amaçlarla kullanıldığı bilgisi sezilmektedir. Sözceleme anında konuşucunun yüklediği bu anlam sözcüğün edim bilimsel bilgisini taşır. Bu nedenle sözlükte etiketleme ya da tanımlama yoluyla bu tür kullanımlar da belirtilmelidir.

6. eşek

GTS’de yalnızca “1. *İsim, hayvan bilimi* atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı: *Arkadaşını böyle dar vakit eşeğin üstünde görünce koştu.* 2. *İsim, halk ağzında* Odun kesme, duvar örme, sıva yapma vb. işlerde kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa.” anlamlarıyla tanımlanmıştır. Derlemdeki kullanım örneklerinde ise sözcüğün sözlükte tanımlanmamış, edim bilimsel açıdan değerlendirildiğinde konuşucunun niyetini ve tutumunu yansıtan bazı özelliklere sahip olduğu dikkati çeker:

(28) Çok “eşek” bir yeğeni var. Mektuplarında söylemediği kalmıyor yeğenine. Ben de sövüp saydım eşek yeğene.

(29) Torna tezgahına baktığım zaman kızıyor, “İşine bak lan, eşek herif. Sen bakınca dikkatim dağılıyor” diyor.

(30) Artık bu hareketin ne anlama geldiğini bilmeyecek kadar eşek değilim...

(31) “Ben zaten sinemadan hoşlanmam, senin için gidiyordum” dedi sonra. “Seni eşek” dedim, “Seni seviyorum” diye cevap verdi.

(28), (29) ve (30)’daki *eşek* sözcüğü “anlayışsız, beceriksiz, kaba, görgüsüz, terbiyesiz” vb. anlamlarda metaforlaşmıştır. (31)’de ise kullanıcı tam tersi “sevgi” ifadesi olarak bu sözcüğü kullanmıştır. Ancak sözlükte metaforik anlama da sonuncu örnekte yer alan edim bilimsel anlama da yer verilmemiştir. Burada *eşek* sözcüğüyle ilgili edim bilimsel bilgi, konuşucunun muhatapla olan ilişkisi ve tutumuyla ilişkilendirilebilir.

7. dilek

GTS’de *dilek* sözlük birimi, “Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat: *Denizciler, koro hâlinde iyi dileklerini tekrarladılar.*” biçiminde eş anlamlılık yoluyla tanımlanmıştır (bk. Jackson, 2002; Atkins ve Rundell, 2008). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, bir tanımlama yöntemi

olarak eş anlamlılıkla ilgili ortaya çıkan temel engel, iki sözcüğün tamamen birbirinin eş anlamlısı olamamasıdır. Cruse'un da (2004) belirttiği gibi tam eş anlamlılık (*absolute synonymy*) için sözcüklerin her kullanımda ve her bağlamda birbirinin yerine geçebilmesi gerekir. *Dilek* sözlük biriminin tanımında yer alan sözcüklere bakıldığında ise aşağıdaki kullanım örneklerinde de görüleceği gibi tam bir eş anlamlılıktan söz edilemez. Tanımdan hareketle *dilek* sözcüğünün “istek, talep, temenni, rica ve murat” sözcükleriyle göndergesel anlamı bakımından yakın anlamlı sözcükler olduğu bilgisine erişilebilirken kullanım bakımından verilen sözcükler arasında birtakım anlamsal farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Bu farklılıklar sözcüğün edim bilimsel anlamıyla ilişkilidir, ancak eş anlamlılık yöntemiyle verilen bu tanım edim bilimsel bilgiyi yansıtmaz.

(32) a. ...güzel dilek ve dualarımız için teşekkür ederim bugün daha iyiyim..

b. Bugün dilimizde yaşayan “toprağı bol olmak” deyimini, aslında ölen kişi hakkında bir iyi dilek ifade eder.

(33) a. İstanbul'a dönmek üzere yola çıkmadan önce hepimiz dilek ağacına koşuştuk.

b. Buraya çıkan yol üzerindeki ağaçların dallarına dilek çaputları bağlanmıştı.

c. Evrene bir dilek balonu daha uçurmuştum.

(34) Doğum günü pastasının üstündeki mumları bir üfleyişte söndürmek, bu arada bir dilek tutmak, eğer dilek gerçekleşirse bunu kimseye söylememek adetleri de o günlerden kalmadır.

(35) Kullanıcılar dilek, görüş ve önerilerini mesaj panosunu andıran yazılıma aktarır.

Yukarıda verilen (32a) ve (32b) tümcelerinde *dilek* sözcüğü “güzel” ve “iyi” sıfatıyla; (33a), (33b) ve (33c)'de sırasıyla “ağaç”, “çaput” ve “balon” isimleriyle; (34)'te “tut-“ ve “gerçekleş-“ fiilleriyle; (35)'te ise “görüş” ve “öneri” sözcükleriyle birlikte kullanılmıştır. Verilen örneklerdeki *dilek* sözcüğü yerine sözlüksel tanımında yer alan diğer eş anlamlıları getirilemez. Her birinde *dilek* sözcüğü “gerçekleşmesi istenen şey” temel anlamına sahip olmakla birlikte kullanımda “istek, talep, temenni vb. “sözcüklerle edim bilimsel anlam açısından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir ana dili konuşucusu “ağaç” veya “tut-“ sözcüğüyle birlikte istek veya talep sözcüğünü bir araya getirmeyecektir. Tanımda eş anlamlı olarak verilen bu sözcüklerle *dilek* sözcüğü arasında ortaya çıkan kullanım farklılığı, hem eş dizimlilik hem de edim bilimsel bilgiden kaynaklanmaktadır. *Dilek* sözlük birimi belirli sözcüklerle bir araya gelmekte ve edim bilimsel açıdan genellikle “bir kişiden istenen, talep edilen herhangi bir şey”den çok, “manevi olarak istenen veya

daha uzun bir sürede gerçekleşmesi beklenen” istekleri ifade etmektedir. Bu bilgi, yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen bir kullanıcının bilmesi gereken leksiko-pragmatik bir bilgidir. Ancak GTS’deki tanım içinde bu bilgi yoktur, yalnızca verilen örnek tümcede “iyi dilek” kullanımı verilmişse de bu yeterli değildir. Böyle bir durumda sözcüğün daha fazla kullanım örneğinin sunulması daha yararlı olacaktır.

Sonuç

Edim bilimsel bilgi, sözlüksel anlamın bileşenlerinden biridir. Bu bağlamda sözlükler edim bilimsel görümlere sahiptir ancak edim bilimsel anlamın yalnızca bir kısmını yansıtabilir. Çeşitli sözlük bilimsel araçlarla edim bilimsel unsurları sözlüklerde göstermek mümkünse de alan yazındaki çalışmalarında edim bilimsel bilginin tanımı ve kapsamıyla ilgili bir uzlaşma olmadığı için sınırlarının nasıl çizileceği ve dolayısıyla bu bilginin sözlüklerde nasıl ve hangi araçlarla sunulacağı açıkça ortaya koyulamamıştır.

Bu çalışmada edim bilim, sözlük bilimiyle sınırlandırılarak sosyokültürel bağlam içinde konuşucunun tutum ve niyetini yansıtan, kavramsal anlamın iletişim değerini ortaya koyan ve leksikal birimlerin anlam alanı içine dâhil edilen bir bilgi türü olarak ele alınmıştır. Sözlük bilimi alan yazınında özellikle bir dili yabancı dil olarak öğrenenlerin başvurduğu öğrenci sözlükleri için edim bilimsel bilginin kapsamı ve bu bilginin nasıl sunulması gerektiği üzerinde durulan konulardan biridir.

Sözlük bilimsel araçlardan biri olan tanımlar sözcüğün anlam bilimsel içeriğinin yanı sıra edim bilimsel bilgiyi de taşır. Tanımlar içinde bu bilginin bir ek bilgi gibi ya da tanıma kavramın edim bilimsel mesajını ileten ”özellikle, genellikle vb.” bir ifade eklenerek yer alabildiği görülmüştür. Bununla birlikte *Türkçe Sözlük*’ten seçilen örnek maddelerde görüldüğü gibi tanıma eşlik eden bir kullanım etiketi de bu mesajın yorumlanmasında önemlidir.

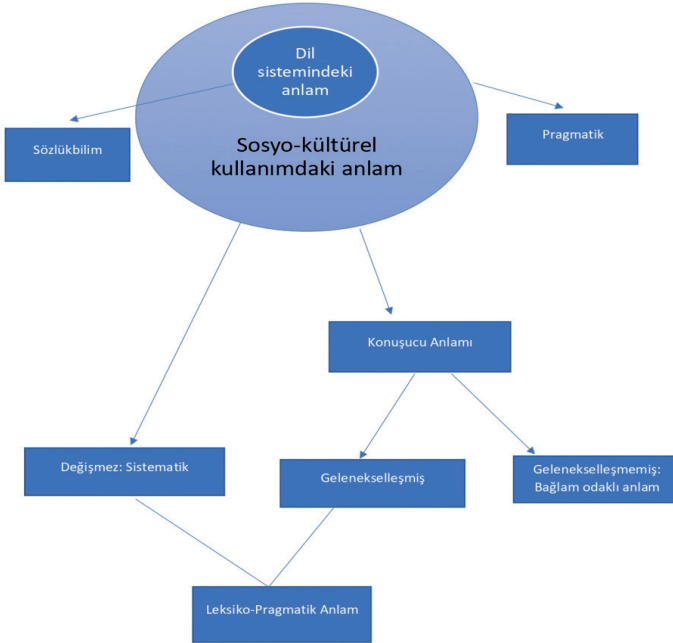
Edim bilimsel bilginin, özellikle eş ya da yakın anlamlı olarak adlandırılan sözcükler arasındaki anlamsal farklılığı oluşturan unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Günlük dilde sözcükler arasında “ince bir anlam farklılığı” olarak ifade edilen durum da sözcüklerin taşıdıkları edim bilimsel değerle açıklanabilir. Yukarıda verilen örnek sözlük birimlerden *güruh* ve *gebermek* göndergesel anlamı açısından aynı kavram alanı içindeki diğer sözcüklerle eş ya da yakın anlamlı değerlendirilebilirken kullanım düzeyinde farklı çağrışım ve edim bilimsel değere sahiptir. Benzer şekilde *dilek* sözlük biriminin anlamı eş anlamlıları olarak nitelendirilen diğer sözcüklerle açıklanırken bağlam içinde hem eş dizimlilik hem de edim bilimsel anlam açısından farklılaşmaktadır.

Çok anlamlı sözcüklerin de mecaz (*figurative*) anlamları dışında, çağrışım (*connotative*) yoluyla ortaya çıkan diğer anlamları arasındaki farklılıkların

kimi durumlarda edim bilimsel bilgiyle açıklanabildiği görülür. Çalışmada yer alan *efendi* sözlük biriminin de çok anlamlılığı taşıdığı edim bilimsel bilgiyle ilişkilendirilebilir. Kullanımda konuşucunun tutumunu yansıtan anlamsal farklılıklar ortaya çıkmaktadır. *Timarhane*, *deli* ve *eşek* sözlük birimlerinin ise sözlükte yer almayan, ancak sosyokültürel bağlam içinde kazandığı farklı anlamlar bu sözcüklerin leksiko-pragmatik anlamının bir parçasıdır denilebilir.

Hazırlanacak bir Türkçe öğrenici sözlüğü için edim bilimsel bilginin sınırlarının iyi bir şekilde belirlenmesi önemlidir. Verilen örnekler, *Türkçe Sözlük*'te kimi maddelerin edim bilimsel bilgiyi verecek biçimde düzenlenmesi ve hazırlanacak bir Türkçe öğrenici sözlüğü için sözcüklerin edim bilimsel değerlerinin saptanması gerekliliğini göstermektedir. Ana dil konuşucularının kullanımla ilgili bilgileri sözlükten edinmesi, bir dili yabancı dil olarak öğrenenlerden daha düşük bir ihtimalse de genel sözlükler için bu bilgi türünün önemi tamamen yadsınmaz. Özellikle metin oluşturmada sözcüklerin tüm anlamsal görünümünün bilinmesi önemlidir. İyi bir genel sözlükten sözcüğün doğru kullanımı için sosyal tutum ve çeşitli varyasyonları gösteren bir kaynak olması beklenir.

Şekil 1: *Leksiko-pragmatik anlam* (Wang 2015'ten uyarlanmıştır.)

Kaynakça

- Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish national corpus (TNC). *Proceedings of the eighth international conference on language resources and evaluation (LREC 2012)* içinde (s. 3223-3227). Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- Aşkın Balcı, H. (2017). Edimbilim ve gramer ilişkisi. *International Journal of Languages Education*, 5(4), 556-566.
- Atkins, S. B. T., & Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Clarendon Press.
- Bach, K. (1997). The semantics-pragmatics distinction: What it is and why it matters. E. Rolf (Ed.), *Pragmatik, Linguistische Berichte* içinde (s. 33-50). VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-663-11116-0_3
- Bor, İ. (2011). *Analitik dil felsefesinde dil, düşünce ve anlam*. Elis.
- Burkhanov, I. (2003). Pragmatic specifications: usage indications, labels, examples; dictionaries of style, dictionary of collocations. P. Sterkenburg (Ed.), *A practical guide to lexicography* içinde (s. 102-113). John Benjamins Publishing Company.
- Carnap, R. (1939). *Foundations of logic and mathematics*. University of Chicago Press.
- Cruse, D. A. (2004). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics* (2. baskı). Oxford University Press.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics 3: Speech acts* içinde (s. 41-58). New York Academic Press.
- Günay, D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. Papatya.
- Hartmann, R. R. K., & James, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. Routledge.
- Huang, Y. (2016). Pragmatics, language use in context. K. Allan (Ed.), *The Routledge handbook of linguistics* içinde (s. 205-220). Routledge.
- Jackson, H. (2002). *Lexicography: An introduction*. Routledge.
- Kardaş, D. (2016). Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin sözlük kullanma tutum ve alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(210), 507-519.
- Kawamura, A. (2003). *How a compromise can be reached between theoretical pragmatics and practical lexicography (Module One)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Birmingham.
- Landau, S. I. (2001). *Dictionaries: The art and craft of lexicography*. Cambridge University Press.
- Leech, G. N., & Thomas, J. (1987). Pragmatics and Dictionary. D. Summers (Ed.), *Longman dictionary of contemporary English* (2. baskı) içinde (F12-F13). Longman.

- Morris, C. W. (1938). Foundations of the theory of signs. O. Neurath, R. Carnap, & C. W. Morris (Eds.), *International encyclopedia of unified science* içinde (s. 77-138). University of Chicago Press.
- Nuccorini, S. (1993). Pragmatics in learners' dictionaries. *Journal of Pragmatics*, 19(3), 215-237.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2013). Türkçe öğrenen yabancıların sözlük kullanma becerileri üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 13-23.
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics: A new outline* (2. baskı). Cambridge University Press.
- Saeed, J. I. (2003). *Semantics*. Blackwell Publishing.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Svensén, B. (1993). *Practical lexicography: Principles and methods of dictionary-making*. Oxford University Press.
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography: Dictionaries and dictionary making in theory and practice*. Cambridge University Press.
- Tamba-Mecz, I. (1997). *Anlambilim* (Çev.: N. Sevil). İletişim.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. <http://www.sozluk.gov.tr>
- Ullmann, S. (1951). *The principles of semantics*. Jackson, Son & Company.
- Wang, A. (2015). Pragmatic information in learners' dictionaries: Redefined. L. Lan, J. Mckeown & L. Liming (Eds.), *Proceedings of ASIALEX 2015 Hong Kong* içinde (s. 204-212). Hong Kong Polytechnic University.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations* (Çev.: G. E. Anscombe). Oxford: Macmillan Publishing Company.
- Yang, W. X. (2007). On pragmatic information in learners' dictionaries, with particular reference to LDOCE4. *International Journal of Lexicography*, 20(2), 147-173. doi:10.1093/ijl/ecm006.
- Zgusta, L. (1988). Pragmatics, lexicography and English dictionaries. *World Englishes*, 7(3), 243-253.

Extended Summary

Pragmatic information, which is one of the components of lexical meaning, is discussed in this study within the context of “meaning”, which is a frequent term in semantics and pragmatics. In the context of the relationship between lexicography and pragmatics, the aim is to provide a comprehensive framework for how pragmatic information appears in dictionaries and how to convey it by adding pragmatic information to the current information categories in lexicography. Pragmatic information, which is handled primarily through learner dictionaries, is a less explored and researched subject in the lexicography literature than semantic and grammatical information categories in dictionaries. The study focused on the definition and extent of pragmatic information using a lexicographic approach, followed by a discussion of pragmatic elements in dictionaries. The study only includes lexical and definitional pragmatic information; pragmatic information at the syntax and discourse levels is not included.

The study attempted to answer questions such as “What is pragmatic information, what are the pragmatic features in dictionaries, how this information is presented in dictionaries, what benefits does the dictionary provide to the user?” and others within the context of the relationship between lexicography and pragmatics. The semantic content in definitions was evaluated within the framework of Wang’s lexico-pragmatics concept, and to what extent the pragmatic information type is given by definition over the lexical units *güruh*, *gebermek*, *efendi*, *tımarhane*, *deli*, *eşek*, *dilek* selected from the *Türkçe Sözlük* (TDK).

One of the most crucial aspects of the foreign language learning process is pragmatics. When a language learner makes a grammatical error, communication may continue, whereas a pragmatic error may result in misunderstandings. Pragmatic failure is the term used to describe such errors (Yang, 2007). Pragmatic information is required for language users to engage in a healthy communication process. Therefore, pragmatics within lexicography is specifically mentioned for monolingual learners’ dictionaries.

The unavailability of a Turkish monolingual learners’ dictionary, which users learning Turkish as a foreign language can consult, is the most significant impediment in this study, which deals with pragmatic information. Instead, anyone studying Turkish should consult the general monolingual Turkish dictionary for native speakers. According to studies, bilingual dictionaries are beneficial to international students in general, although Turkish has a deficiency in this area. (See Ozbay ve Melanlıoğlu, 2013; Kardas, 2016). As a result, the *Türkçe Sözlük* (11th edition) was used as a sample in the study, based on the assumptions that (i) foreign learners can benefit from a monolingual general dictionary, albeit limited, and (ii) native speakers require pragmatic information of the word, particularly for coding purposes.

The study is based on a socio-cultural definition of “pragmatic information” and the notion of “lexico-pragmatics”, which Wang (2015) proposed by merging lexicography and pragmatics. The concept of lexico-pragmatics is examined based on Wang’s work, in which he compares diverse views to redefine pragmatic information. Pragmatic information has been defined and explored from a communicative, contextual, sociocultural, and pragmatic standpoint. According to these definitions, pragmatics refers to the speaker’s attitude, the speaker-audience interaction, politeness-formality, age, gender, occupation, cultural features, and other factors. In his study, Wang proposed the term *lexico-pragmatics*, arguing that pragmatics and lexicography should not be regarded as equal domains, and pragmatics should be confined to lexicology to identify this form of information. The crossroads of lexicography and pragmatics, according to Wang, is meaning. While they are both concerned with meaning, they go at in different ways. Lexico-pragmatics is a branch of lexicography concerned with the conventional speaker meaning given by language systems through appropriate lexicographic meanings at various structural levels of dictionaries.

The following components of pragmatic meaning were determined based on Wang’s concept of “lexico-pragmatics”: the speaker-listener relationship, the speaker’s attitude and intention, intralingual context, extralinguistic features, communicative value, connotative and emotional meaning, linguistic assumptions, cultural specificity, social conventions, and so on. However, as Wang points out, it is more crucial to determine whether or not dictionaries can provide information on all sorts of pragmatics and to what extent they can, rather than how pragmatics is defined. It has been stated that pragmatic information, which is recognized as one of the components of lexical meaning, can only be reflected in dictionaries in this context.

Different lexicographic tools, such as *labels*, *usage notes*, *definitions*, and *examples*, can be used to present pragmatic information in dictionaries. Definitions carry both pragmatic and semantic information about a lexeme. This information can be added to the definitions as an additional piece by using the word “particularly, generally, etc.” to convey the pragmatic message of the concept. A usage tag accompanying the definition is also significant in the interpretation of this message, as seen in the sample items taken from the *Türkçe Sözlük*.

The lexemes of *güruh* and *gebermek* have been determined to have different connotative and pragmatic values at the usage level, despite being regarded as synonyms or close to other words in the conceptual field in terms of their referential meanings. Similarly, while other words indicated as synonyms in the definition explain the meaning of the *dilek* lexeme, it has been observed that it differs from the others in terms of both collocation and pragmatic meaning within the context. The *efendi* lexeme’s polysemy has been linked to pragmatic distinctions in usage, which indicate the speaker’s attitude. The lexico-pragmatic meanings of *timarhane*, *deli*, and

eşek lexemes have been appraised as a portion of the lexico-pragmatic meaning of these words, which are not contained in the definition but gained in the socio-cultural environment.

As a result, to build a Turkish learners' dictionary, it is critical to clearly define the boundaries of pragmatic information. It was found to be a necessity to determine the pragmatic values of the words for a Turkish learners' dictionary to be developed and to arrange some items in the *Türkçe Sözlük* to provide pragmatic information.

